Journal of Interdisciplinary Civilizational Studies of the Islamic Revolution

Journal homepage: www.cir.ihu.ac.ir

Cultural-Communicational Functionalism of Quranic bases in Mosques

Reza Zarghami [*1] | Meysam Farrokhi [2]

1. PhD student in Culture and Communication at Imam Hossein University, Tehran, Iran.
Email: rezazarghami1379@gmail.com
2. Associate Professor, Department of Communication and Cultural Studies, Faculty of Refah, Tehran, Iran. Email: farokhi@refah.ac.ir

Volume info

Vol. 5
Series: 19
Autumn 2026

Article Type

Research Paper

Article History

Received:
18 November 2025
Revised:
15 February 2026
Accepted:
21 April 2026
Published:
22 September 2026

ISSN – E-ISSN

ISSN: 2980-8901
E-ISSN: 2821-1685

Abstract

Purpose: Since the advent of Islam, the mosque has fulfilled various functions, encompassing cultural and communicative dimensions. Among these, the promotion of Qur'anic culture has always held a central and vital position. The expansion of culture centered on the mosque occupies a significant place within Islamic teachings and the practices of the Ahl al-Bayt (peace be upon them). In alignment with these teachings, the Supreme Leader of the Islamic Revolution issued, in 2022 (1401 AH solar), a policy emphasizing the development of mosques as Qur'anic bases.

Methodology To achieve this policy, it is essential to conduct research—one of the most important being the study of the cultural and communicative functions of Qur'anic centers within mosques.

Findings: This article employed the thematic analysis method. Based on the analysis of 31 interviews conducted with experts in mosque-development policymaking and Qur'anic activists working in mosques, 211 basic themes, 61 organizing themes, and 11 overarching themes were extracted.

Research limitations: According to the results, eight overarching themes represent the cultural functions—namely, promotional-propagative, educational-pedagogical, leadership formation, unity creation, organizational development, public participation, supportive, and service-oriented; while three overarching themes—Murabata (networked engagement among Qur'anic activists), communication with audiences, and media production—represent the communicative functions of Qur'anic centers in mosques.

Keywords: Cultural functionalism, communication functionalism, Quranic database of mosques, mosque.

Cite this Paper: Zarghami'R & Farrokhi'M.(2026). Cultural-Communicational Functionalism of Quranic bases in Mosques. Journal of Interdisciplinary Civilizational Studies of the Islamic Revolution. 5(19), 79-110.

DOR: 20.1001.1.29808901.1405.5.19.3.4

OPEN ACCESS

CC BY

Publisher:
Imam Hossein University.

© The Author(s).

نشریه مطالعات میان‌رشته‌ای تمدنی انقلاب اسلامی
Journal homepage: www.cir.ihu.ac.ir

کارکردشناسی فرهنگی– ارتباطی پایگاه‌های قرآنی مساجد

رضا ضرغامی* [۱] | میثم فرخی [۲]

۱. دانشجوی دکتری فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه جامع امام حسین(علیه‌السلام)، تهران، ایران
Email: rezazarghami1379@gmail.com

۲. دانشیار، گروه ارتباطات و مطالعات فرهنگی، دانشکده غیرانتفاعی رفاه، تهران، ایران
Email: farokhi@refah.ac.ir

سال و شماره
سال ۵ ، پیاپی: ۱۹
پاییز ۱۴۰۵

نوع مقاله
مقاله پژوهشی

سابقه مقاله
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۲۷
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۲۶
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۰۱
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۰۱

شاپا چاپی و الکترونیکی
شاپا چاپی: ۸۹۰۱-۲۹۸۰
الکترونیکی: ۱۶۸۵-۲۸۲۱

چکیده

هدف: مسجد، از صدر اسلام تا کنون دارای کارکردهای مختلفی بوده است. این کارکردها، دارای جنبه‌های مختلف فرهنگی و ارتباطی هستند. ترویج فرهنگ قرآنی، در بین کارکردهای فرهنگی و ارتباطی مسجد، دارای محوریت و اهمیت خاصی بوده است. گسترش فرهنگ با محوریت مسجد در تعالیم اسلامی و سیره اهل‌بیت دارای اهمیت ویژه‌ای بوده است. رهبر انقلاب اسلامی هم در نسبت با همین تعالیم، سیاست گسترش مساجد به‌مثابه پایگاه قرآنی را در سال ۱۴۰۱ ابلاغ کرد. تحقق این سیاست به گسترش فرهنگ قرآنی به‌عنوان یک امر تمدنی با محوریت مسجد منجر می‌شود.

روش پژوهش: در جهت تحقق این سیاست، لازم است پژوهش‌هایی صورت بگیرد و از جمله مهم‌ترین پژوهش‌ها، بررسی کارکردهای فرهنگی و ارتباطی پایگاه‌های قرآنی در مساجد است. ارائه کارکردهای فرهنگی و ارتباطی و تحقق آن‌ها در مسجد، می‌تواند به گسترش فرهنگ قرآنی به‌مثابه امور عینی فرهنگ در لایه‌های مختلف ارتباطی منجر شود. پس از فهم مسئله و جایگاه نظری آن، داده‌ها به‌وسیله انجام مصاحبه با خبرگان (۳۱ مصاحبه) تجمیع گردید.

یافته‌ها: پس از مرحله گردآوری، با استفاده از روش تحلیل مضمون، ۲۱۱ مضمون پایه، ۶۱ مضمون سازمان‌دهنده و ۱۱ مضمون فراگیر استخراج شد.

نتیجه‌گیری: بر اساس نتیجه به دست آمده: ۸ مضمون فراگیر به‌عنوان کارکرد فرهنگی (تبلیغی–ترویجی، آموزشی–تربیتی، شبکه‌سازی ولایی، انسجام تمدنی، ایجاد سازمان اجتماعی امت ، مشارکت مردمی، حمایتی و خدماتی) و ۳ مضمون فراگیر (ایجاد پیوندهای شبکه‌ای تمدنی ، ارتباط با مخاطب و تولید رسانه‌ای) به‌عنوان کارکرد ارتباطی به دست آمده است. این کارکردها، به تحقق امر قرآنی در جامعه به‌مثابه یک پایگاه قرآنی منتج می‌شود.

کلیدواژه‌ها: پایگاه قرآنی مساجد، کارکردشناسی فرهنگی، کارکردشناسی ارتباطاتی، مسجد.

استناد: ضرغامی، رضا؛ فرخی، میثم.(۱۴۰۵). کارکردشناسی فرهنگی– ارتباطی پایگاه‌های قرآنی مساجد؛ مطالعات میان‌رشته‌ای تمدنی انقلاب اسلامی؛ ۵(۱۹)؛ ۱۱۰-۷۹.
DOR: 20.1001.1.29808901.1405.5.19.3.4

OPEN ACCESS

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین(ع)

© نویسندگان.

مقدمه و بیان مسئله

نقش‌آفرینی مسجد از همان سال‌های ابتدایی رسالت پیامبر گرامی اسلام آغاز شده است. اولین کاری که پیامبر گرامی اسلام پس از ورود به مسجدالنبی انجام دادند، تأسیس مسجدالنبی بوده است. ایشان، امور مختلف سیاسی، نظامی، فرهنگی و اجتماعی را در مسجد مدیریت می‌کردند.

مساجد سراسر کشور در دوران مبارزات انقلابی و هشت سال جنگ تحمیلی، همواره سازماندهی نیروها را از لحاظ تأمین نیرو و تدارکات پشتیبانی می‌کردند و مسجد سنگر پاسداری و تبلیغ ارزش‌های جهادی و محل امربه‌معروف و نهی از منکر و جایگاه تعامل دین با دولت جمهوری اسلامی بوده است (فرح‌بخش و سهرابی، ۱۳۹۹: ۱۲۲). به همین جهت است که امام خمینی (ره) فرموده‌اند که:

«مسجد محلی است که از آن باید امور اداره بشود. این مساجد بود که پیروزی را برای ملت ما درست کرد(صحیفه امام، جلد ۱۳، ص۱۵)».

رهبر انقلاب هم سخنان متعدی در باب مسجد ایراد کرده‌اند. ایشان در ۱۴۰۱ به‌صورت دقیق بیان کرده‌اند:

«مساجد یک محل - حالا در مثلاً تهران، مساجد فلان بخش از تهران که سه تا، چهارتا، پنج تا مسجد است - هر کدام از اینها یک پایگاه قرآنی باشند و با هم ارتباط داشته باشند. اینها بروند به مهمانی آن‌ها، آن‌ها بیایند به جلسه اینها. با هم مسابقه بدهند؛ ... اگر بخواهید آن ده میلیون حافظ را تأمین بکنید، راهش این است که نوجوان‌های ما وارد وادی قرآن بشوند؛ نوجوان که وارد شد حفظ آسان می‌شود؛ راهش هم این است که در مساجد این کار اتفاق بیفتد؛ هر مسجدی یک پایگاه قرآنی بشود؛ مساجد این محل با همدیگر ارتباط داشته باشند؛ همکاری داشته باشند؛ اساتیدشان اینها را به هم آشنا کنند؛ اینها بروند پیش آن‌ها»(۱۴۰۱/۱/۱۴).

گسترش پایگاه‌های قرآنی در مسجد و تأمین ده میلیون حافظ در نسبت با جمعیت نودمیلیونی ایران، نشان‌دهنده این است که جریان فرهنگی لازم است جامعه را به سمت تمدن نوین اسلامی

حرکت دهد. تمدنی بزرگ که مردمان آن به‌صورت گسترده و همه‌روزه با قرآن مرتبط هستند و از نظر معرفتی و ذهنی، حافظ قرآن هستند. در واقع، در این تمدن حفظ قرآن کریم و البته دیگر شئون آموزشی و تربیتی قرآن کریم، از امری شکلی به امری فرهنگی و پیش‌برنده تبدیل می‌شود و مقدمه همه اینها تحول جایگاه مسجد، به‌مثابه نمازخانه‌هایی محلی، به مساجد به‌عنوان پایگاه‌های محوری قرآنی تمدن نوین اسلامی می‌باشد. پایگاهی که سبک زیست مبتنی بر تعالیم روح‌بخش قرآن کریم را در ساحت اجتماع و در نسبت و ربط بین امت و امام محقق می‌سازد.

اما نکته بسیار مهم و پیشینی این است که اساساً پایگاه قرآنی به‌عنوان یک مکانی که امور فرهنگی (قرآنی) را محوریت می‌بخشد و عینی می‌کند، دارای چه مصادیقی از کارکردهای فرهنگی و کارکردهای ارتباطی می‌باشد. یکی از مهم‌ترین دلایلی که سیاست گسترش پایگاه‌های قرآنی مساجد، امور فرهنگی و ارتباطی قرآنی را به‌صورت منسجم و علمی گسترش دهد این است که هنوز به‌صورت دقیق کارکردهای پایگاه قرآنی مورد بررسی قرار نگرفته است. این پژوهش، سعی دارد مصادیقی از کارکردهای فرهنگی و کارکردهای ارتباطی از پایگاه‌های قرآنی فعال را دسته‌بندی کند. کارکردهای دسته‌بندی شده هم در جایگاه پیشنهادی و هم در جایگاه سنجشی قابلیت اعمال دارند.

مبانی نظری

تعریف مفاهیم

کارکرد

مهم‌ترین مفهومی که در کارکردگرایی مطرح می‌شود، واژه "کارکرد" است. کارکرد، معادل واژه "فونکسیون" در فرانسه و واژه "فانکشن" در انگلیسی می‌باشد. در زبان فارسی معادل‌هایی برای واژه‌های بیان شده مطرح می‌شود که عبارت هستند از: کار، کارکرد، عمل و وظیفه. همه واژه‌های بیان شده به‌نوعی فایده و اثر (نوعی ارزش افزوده) مستتر می‌باشد(آراسته‌خو، ۱۳۸۱: ۷۳۴). طبق تعریفی که در لغت‌نامه دهخدا (۱۳۸۵) ارائه شده است: "در ساده‌ترین لفظ به معنی ،بازده، راندمان عملکرد و محصول می‌باشد. کارکرد به معنای عمل، کار و نیز اندازه و کار انجام شده

است." . در یک تعریف کوتاه می‌توان گفت: کارکرد به مجموعه فعالیت‌هایی گفته می‌شود که در جهت برآوردن یک نیاز یا نیازهای نظام انجام می‌شود(فرخی و خلجی، ۱۴۰۰: ۱۵۸)

فرهنگ

در فرهنگ معین (۱۴۰۰)، فرهنگ این چنین معنا شده است: "فرهنگ مجموعه آداب و رسوم و مجموعه علوم و معارف و هنرهای یک قوم است."

همچنین، اصطلاح فرهنگ دارای معانی و مفاهیم متنوع بوده و در مسیر تاریخی خود معانی مختلفی دارد؛ مانند ادب تربیت دانش معرفت مجموعه آداب‌ورسوم و آثار علمی و ادبی یک ملت، کتاب لغت، نیکویی، پرورش بزرگی، فضیلت، شکوه‌مندی، هنر، حکمت، شاخ درختی که زیر زمین خوابانند و بر آن خاک ریزند، و نیز تعلیم‌وتربیت، آموزش‌وپرورش، مکتب و ایدئولوژی (صاحبی، ۱۳۸۴: ۶۰). فرهنگ در مطالعات فرهنگی الزاما معادل فرهنگ والا یا آثار اصیل فرهنگی نیست؛ بلکه در برگیرنده مجموعه‌ای متعارض از رویه‌های بازنمایی است که بر رویه های شکل‌گیری و بازشکل گیری گروه‌های اجتماعی تاثیر میگذارد(مهدی زاده، ۱۳۹۷: ۲۲۴).

ارتباطات

«ارتباط: عبارت است از جریان، فراگرد و فراگرد تراکنشی جابه‌جایی پیام، میان حداقل دو منبع معنی، مشروط بر آنکه در منبع معنی ارتباط‌گیر، مشابهت معنی با معنی مورد نظر منبع معنی ارتباطگر ایجاد شود» (محسنیان‌راد، :۱۳۹۱ ۱۲).

حال این پیام هم به‌صورت کلامی و هم به‌صورت غیرکلامی انتقال می‌یابد و معنای موردنظر همان پیام کدگذاری شده از سوی فرستنده است که موجب برانگیخته‌شدن معنای درونی گیرنده می‌شود. محسنیان‌راد، از مجموعه نوشته‌های برلو درباره فراگرد نتیجه می‌گیرد که: فراگرد ایستا نیست، بلکه پویا است. فراگرد آغاز و پایان ندارد، اجزاء و عناصر یک فراگرد دارای کنش‌های متقابل‌اند و هر یک بر دیگری تأثیر می‌گذارد و از دیگری تأثیر می‌گیرد. دارای ردیفی از اجزاء نیست (محسنیان‌راد، ۱۳۹۳: ۷۵).

تمدن

واژه civilization، معادل تمدن یا حضاره است. این واژه در زبان انگلیسی از لغت لاتینی civis به معنی شهروند یا شهرنشین گرفته شده و برای دلالت ویوژگی‌هایی مانند لطف کیاست و لیاقت مورد استفاده قرار گرفته است که دستاورد شهرنشینی است و معادل پیشرفت و ترقی افراد جمعیت‌هایی است که در شهرها زندگی می‌کنند(کیاپی و جمشیدی‌ها، ۱۳۹۹: ۳۳۰). تمدن، در فرهنگ عمید تمدن چنین تعریف شده است: «شهرنشین شدن خوی شهری گزیدن و بااخلاق مردم آشناشدن، زندگانی اجتماعی؛ همکاری مردم با یکدیگر در امور زندگانی و فراهم‌کردن اسباب ترقی و آسایش خود به تعبیر دیگر تمدن در عربی از (مدن) اخذ شده است که معنای اقامت‌کردن است و در زبان ر زبان انگلیسی واژه Civilization را به این مفهوم اطلاق می‌کنند که آن نیز به معنای استقراریافتن است او در تعریف اجتماعی، همان شهرنشینی است (عمید، ۱۳۸۹، ج ۱، ص ۵۳۰). ابن خلدون مؤلفه‌های مدنیت را جمعیت ،ثروت ،کار صنعت دانش هنر جغرافیا، شهرنشینی دین و عصبیت دانسته است. وی حضارت را یکی از مراحل زندگانی جامعه دانسته است که مرحله بداوت آن را به کمال می‌رساند. او درباره مدنیت عنوان کرده است در این که اجتماع نوع انسان ضروریست و حکیمان این معنی را بدین‌سان تعبیر کنند که انسان دارای سرشت مدنی است، یعنی ناگزیر است اجتماعی تشکیل دهد که در اصطلاح ایشان آن را مدنیت گویند و معنی عمران همین است(ابن خلدون ،۱۳۷۱، ج ۱، ص۷۷).

از آغاز ظهور اسلام همواره معیارها و شاخصه‌هایی برای رشد و پیشرفت وجود داشته است که حضور آنها در تمدن اسلامی برای همه دوران‌ها لازم و واجب است و نبود هر کدام از این شاخصه‌ها می‌تواند مسیر پیشرفت و ترقی تمدن اسلامی را به چالش بکشاند از جمله محوریت قوانین قرآنی، خردورزی، علم اخلاق مجاهدت در راه خدا حکومت ،مردمی پرهیز از تحجر، ایجاد رفاه عمومی استقرار ،عدالت، دوری از اقتصاد مبتنی ربا و تکاثر و... (کیاپی و جمشیدی‌ها، ۱۳۹۹: ۳۳۱).

در اندیشه امام (ره) مفهوم تمهید در قالب تعریف مشخص و ثابتی است که ارائه نشده است و معانی مختلفی از آن برداشت می‌شود. ایشان بیان می‌کند: "فرهنگ یک ملت در رأس تمدن واقع شده است. فرهنگ باید فرهنگی موافق با تمدن باشد." ایشان پیشرفت‌های صنعتی و اقتصادی را در قالب آبادانی و تأسیس نهادها و ساخت ابزارهای جدید را مصادیق تمدن می‌دانند (فوزی و صنم‌زاده، ۱۳۹۱: ۲).

رهبر شهید (اعلی‌الله مقامه‌الشریف) تمدن اسلامی را در فضایی می‌داند که انسان در آن فضا به لحاظ معنوی و مادی می‌تواند رشد کند و از نظر روحی خوب رشد کند. انسان دارای قدرت دارای قدرت،اراده دارای ابتکار، دارای سازندگی جهان طبیعت تمدن اسلامی به این معنی است و آرمان نظام جمهوری اسلامی این است (بیانات رهبر شهید (اعلی‌الله مقامه‌الشریف) ۱۳۸۳/۲۲).

مسجد(پایگاه قرآنی) و ربط و نسبت آن با تمدن نوین اسلامی

در تحقق تمدن نوین اسلامی در نگاه رهبر انقلاب اسلامی، مسجد در جایگاه ویژه‌ای قرار دارد. گسترش مساجد، موجبات گسترش فرهنگ دینی با محوریت قرآن کریم می‌باشد، آن هم در مصادیق عینی فرهنگی مثل افزایش تعداد حفاظ قرآن کریم. وقتی رهبر انقلاب بیان می‌کنند که تبدیل مساجد به پایگاه قرآنی به تحقق سیاست ده میلیون حافظ منجر می‌شود(و وقتی تعداد حفاظ را جمعیت ایران مقایسه می‌کنیم.)، کما این که پیش‌تر در بیان مسئله به آن اشاره گردیده است.) به این می‌رسیم که تبدیل مساجد به پایگاه قرآنی و گسترش فرهنگ قرآنی به تبدیل‌شدن مسجد به‌مثابه محور تمدن اسلامی منجر می‌شود زیرا "قرآن متنی بر نیک‌ترین واکنش در برابر رفتار نیک،دیگران صرفاً محدود و محدود به جامعه اسلامی و اجتماعات اسلامی نیست بلکه می‌تواند در یک جامعه باشد و یک تمدن غیراسلامی نیز از نیکی‌ها باعث شود و تمدن را در فرایند تمدنی به همراه داشته باشد" (بابایی، ۱۴۰۰).

چارچوب نظری پژوهش

نظریه‌های کارکردگرایی

نظریه‌های کارکردگرایی، از مکاتب جامعه‌شناسی می‌باشد که در پارادایم مسلط تجربه‌گرایی قرار دارد و به نظم و ثبات در جامعه می‌پردازند و در این بررسی با استفاده از مدهای علوم‌تجربی به بررسی واقعیت‌های عینی می‌پردازند تا بتوانند با استفاده از تبیین این علت‌های عینی به قوانینی در جهت توضیح حضور یا عدم حضور واقعیت‌های اجتماعی چون همبستگی ، نظم اجتماعی، همبستگی و ارضای نیازها فعالیت دارد. این نظریه‌ها ریشه در روش‌های علوم‌تجربی دارا هستند و بر این تأکید دارند که واقعیت‌های اجتماعی لازم است عینی و ملموس باشند (بیکر، ۲۰۱۱: ۱۱۱) و

توجه ویژه‌ای به نظم و ثابت جامعه دارنـد(دورکیم، اسپنسـر و پارسـونز). کـارکردگرایی ریشـه در مکتب ارگانیسم قرن نوزدهم دارد.

بر اساس نگاه کارکردگرایان، نظم اجتماعی ریشه در عناصر و اجزای جامعه قـرار دارنـد. فهـم قوانین و روابط بین این‌ها، به ما نقش‌ها و وظیفه‌های آن‌ها را یادآوری می‌کند و در نتیجه وحـدت ایـن اجـزای بـه هـم مـرتبط کـه هـر کـدام دارای نقـش خاصـی هسـتند، نظـم اجتمـاعی را پدیـد می‌آورد(توسلی، ۱۳۶۹: ۲۱۱ و ۲۱۲). آزاد ارمکی بیان می‌کند که: "از نظر کارکردگریان، جامعـه سیستمی است ثابت و در عین حال متمایل به تعادل. لذا جامعه ای را به شکلی متعادل می بینند کـه متوازن و هماهنگ عمل می‌کند(آزاد ارمکی، ۱۳۸۱: ۲۰)".

مرور نظریه‌های کارکردگرایی

این اولین‌بار بود که افلاطـون تحلیلـی ارگـانی از جامعـه و دولـت ارائـه مـی‌دهـد و بـه تحلیـل فونکسیونی جامعه می‌پردازد(اشرف، ۱۳۵۳: ۱۰). در قرون اخیر به‌ویژه قـرن نـوزدهم و اوایـل قـرن بیستم در ایالات متحده آمریکا در برابر موضوعات داخلی جنگ طبقات اجتماعی (ذهنی و عینـی) مارکسیسم، مباحث فرهنگی بینش کارکردگرایی (فونکسیونالیستی قوت و نابرابری‌هـای اقتصـادی برای دوام و بقای نظم و نظام اجتماعی، به شـمار مـی‌آینـد و نسـبت بـه موضـوعات و موضـوعات مختلف اجتماعی) (آراسته‌خو، ۱۳۸۱: ۷۳۵).

جامعه‌شناسان قرن بیستم به‌شدت تحت‌تأثیر وابستگی‌های متداول عناصر مختلـف جامعـه قـرار می‌گیرند و این وابستگی‌ها را از نقطه نگاه تکاملی به تشابهات اندام‌واره توضـیح داده‌انـد و توسـط اسپنسر، کارکرد از زیست‌شناسی به علوم اجتماعی راه یافت (گولد، ۱۳۷۶: ۶۷۹).

در خلال بخش اول قرن بیستم مکتب کارکردگرا نـه‌تنهـا ویژگـی زیسـت‌شناسـانه همچنـین از ویژگـی‌هـای کـارکرد بسـیاری از افـراد جامعـه اجتمـاعی ویـژه برانسـیلاو کاسـپار مالینوفسـکی و جامعه‌شناسان دیگر تاثیر پذیرفته شده بود (جنسن، ۱۳۷۶: ۱۵۷).

معمولاً از امیل دورکیم به‌عنوان بنیان‌گذار کارکردگرایی عصر جدید نـام‌بـرده مـی‌شـود ولـی می‌توان از متفکرانی چون داورنی، اسپنسر و مالتوس به‌عنـوان مؤسسـات کـارکردگرایی بـه‌عنـوان نوعی از فکرکردن و زندگی‌کردن نام برد. ترنر (۱۳۷۳) بیان می‌کند که این اولین‌بار دورکـیم بـود

که ساختار تبیین کارکردی را از منظر روش‌شناختی بیان کرده و به شکل‌گیری نظریه‌های کارکردی پس از خود کمک رسانده است.

تحلیل جامعه‌شناسانه روش‌های اجتماعی روش‌های مشابه تقسیم کار اجتماعی، خودکشی و دین در کنار تبیین علی، با مشکلات تبیین کارکردهای تحلیلی از ویژگی‌های گرفته شده است(ترنر، ۱۳۷۳: ۳۴). به طوری که گستره ی این نظریه از مرز،فرانسه به کل اروپا و پس از آن از طریق پارسونز (Parsons). مرتون (Merton) به آمریکا بسط یافت و در دهه‌های ۱۹۳۰-۱۹۶۰ نظریه ی حاکم بر جامعه‌شناسی آمریکایی و انگلیسی تبدیل شد (ریتزر، ۱۳۷۴: ۲۳۸).

کارکرد فرهنگی مسجد

کارکرد فرهنگی مسجد در واقع به معنای نقشی است که مساجد در جهت مکان دینی و بینش‌های مردم در زمینه‌های مختلف مذهبی ایفا می‌نمایند (منصوریان، ۱۳۸۶: ۲۴۰). در واقع، وقتی فرهنگ از معانی بسیار انتزاعی (تبدیل به مصادیقی عینی می‌شود) و بسیار متکثر عینی (برش خورده می‌شود)، زمینی شده و مصادیق معین عینی پیدا می‌کند، پس می‌توان بیان کرد که کلیه فعالیت‌های مسجد که از جهتی باعث رشد افکار و بینش های مردم می‌شود را می‌توان کارکردهای فرهنگی مسجد نامید. کلیه فعالیت‌های اقتصادی (مثل اعطای وام های قرض الحسنه)، فعالیت‌های نظامی که در بستر مسجد انجام می‌شود (مثل فعالیت‌های پایگاه‌های بسیج)، دادرسی هایی که در سطح های مختلف در بستر مسجد صورت می پذیرند و فعالیت‌های آموزشی و تربیتی که باعث رشد فکری مردم محل به‌ویژه نوجوانان و جوانان می شوند.

در واقع، مسجد از صدر اسلام بستر بسیاری از فعالیت‌های فرهنگی بوده است. فعالیت‌هایی که مسجد را محور فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی جامعه اسلامی قرار داده است و باعث ترویج فرهنگ موردتأیید اسلام و ارزش‌های مبتنی بر آن گردیده است.

کارکرد ارتباطی

باتوجه‌به تعریفی که از ارتباطات بیان کردیم می‌توانیم بگوییم، کارکردهای ارتباطی در نسبت با فعالیت‌های قرآنی، تمام فراگردهای ارتباطی که میان منابع ارسال‌کننده پیام در بستر فعالیت‌های

قرآنی صورت می‌پذیرد و به‌نوعی باعث ایجاد مفاهمه و اشتراک معنا، میان منابع معنی می‌شود را جزوی از کارکردهای ارتباطی مسجد بدانیم. در واقع، هر گونه فعالیت‌های قرآنی که به‌صورت عینی در مسجد صورت می‌پذیرد و باعث ایجاد ارتباط می‌شود (درون‌فردی، فردی، گروهی، تودگانی) می‌شود.

فرخی و خلجی (۱۴۰۰)، کارکردهای ارتباطی مساجد دانشگاهی را این چنین تعریف کرده‌اند: "عملکرد و برنامه و در نهایت خروجی یک مجموعه، سازمان یا نهاد در زمینه ارتباط با مخاطب می‌باشد؛ که نوع عملکرد و برنامه ریزی شده با مخاطب، در پیشبرد اهداف آن سازمان یا نهاد بسیار مفید خواهد بود." و در این تحقیق، عملکرد ها و برنامه ریزی های مسجد به‌مثابه کارکرد (با تعریف های ارائه شده) مورد بررسی قرار می گیرد.

در نتیجه طبق نتیجه‌گیری که فرخی و خلجی (۱۴۰۰) به دست آورده اند، از کارکردهای مسجد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف) بولتن، بنر و تابلوهای خبررسانی

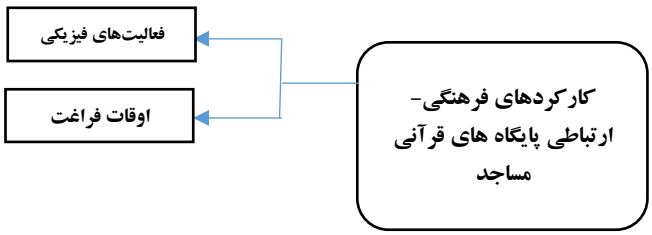
ب) ارسال پیامک بر روی تلفن همراه

ج) فعالیت در فضای مجازی با ایجاد کانال‌ها یا گروه‌های مجازی

د) چاپ و پخش بروشور برای برنامه‌های خاص یا مناسبتی

مدل مفهومی

در این مقاله از مدل مفهومی استفاده می‌شود که توسط فرخی و خلجی (۱۴۰۰) ارائه شده است زیرا آن‌ها نیز پس از مرور ادبیات کارکردگرایی با استفاده از مدل زیر توانسته اند به دو رویکرد در تقسیم بندی کارکردها در نسبت با فعالیت‌های مختلف مسجد دست پیدا کنند. آن‌ها پس از برش مفهومی ارتباط و فرهنگ، کارکردهای فرهنگی و ارتباطی را در نسبت با مساجد دانشگاهی دسته‌بندی کرده‌اند. این پژوهش نیز از این مدل در جهت دسته‌بندی کارکردهای فرهنگی و ارتباطی استفاده می‌کند:

تصویر ۱: مدل مفهومی (فرخی و خلجی، ۱۴۰۰: ۲۶۸)

درواقع، مسجد به‌عنوان یک نهاد اجتماعی دارای کارکردهایی است که قابلیت این را دارد تا نظم اجتماعی محله را تنظیم کند زیرا فرهنگ را عینی کرده است و وقتی محله‌ها و مساجد در کنار هم قرار می‌گیرند، جامعه‌پردازی دینی با محوریت قرآن کریم می‌تواند به تحقق معارف قرآنی در جهت ساخت تمدن نوین اسلامی ایفای نقش کند.

کارکردهای فرهنگی و ارتباطی مسجد در نسبت با تمدن اسلامی

در صدر اسلام، مسجدمحور تمدن اسلامی بود. کارکردهای مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی با محوریت مساجد، آن را تبدیل به پایگاه اداره امور دین در صدر اسلام قرار داده بود.

کارکردهای فرهنگی و ارتباطی در صدر اسلام، به‌صورت دقیق‌تر و به‌صورت عمومی شامل مواردی هستند از قبیل: علم‌آموزی، انجام امور عبادی، آموزش و تلاوت قرآن کریم، اعتکاف، تبلیغ، همبستگی و ارتباطات اجتماعی، امور خیریه، ازدواج، فرماندهی نظامی، قضاوت، مراسم‌های عزا و تعزیت، امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر، آرامش اجتماعی، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، زیبایی فردی و فضاسازی شهر.

در اندیشه رهبران انقلاب اسلامی نیز مساجد دارای محوریت راهبردی در امر جامعه‌پردازی دینی و حرکت به سمت تمدن نوین اسلامی می‌باشد. امام خمینی فرموده‌اند: مسجد محلی است که از آن باید امور اداره بشود، این مساجد بود که این پیروزی را برای ملت ما درست کرد، این مراکز حساسی است که ملت باید به آن توجه داشته باشند، این‌طور نباشد که خیال کنیم حالا

دیگر ما پیروز شدیم، دیگر مسجد می‌خواهیم چه کنیم؟ پیروزی ما برای اداره مسجد است (صحیفه امام، جلد ۱۳، ۱۶).

از بیانات رهبر شهید (اعلی‌الله مقامه‌الشریف) دررابطه‌با مسجد می‌توان به مورد زیر اشاره کرد: همواره مساجد در طول تاریخ فرهنگ‌ساز و جریان‌ساز و مکانی برای گسترش معنویت در جامعه بوده‌اند، خانهٔ خدا و خانهٔ مردم؛ انس باخدا و جلوت حشر با مردم، کانون ذکر و معراج معنوی و عرصهٔ علم و جهاد و تدبیر دنیوی؛ جایگاه عبادت و پایگاه سیاست، دوگانه‌های به‌هم‌پیوسته ایست که تصویر مسجد اسلامی و فاصلهٔ آن با عبادتگاه‌های رایج ادیان دیگر را نمایان می‌سازد (۱۳۸۹/۰۷/۱۸)

پیشینه پژوهش

وجه امتیاز این پژوهش را پس از بررسی دقیق‌تر فعالیت‌های انجام شده، بیان می‌کنیم.

جدول اول: پیشینه پژوهش

ردیف	عنوان	مؤلف	تاریخ	معرفی مختصر و تمایز پژوهش حاضر
۱	سیاست‌گذاری فرهنگی مطلوب مسجد در جمهوری اسلامی ایران؛ بررسی دیدگاه‌های خبرگان و سیاست‌گذاران	میثم فرخی، ناصر باهنر	۱۳۹۳	میزان دخالت حاکمیت در امور مساجد نیز موضوعی است که نظرات مختلفی دررابطه‌با آن وجود دارد. فرخی (۱۳۹۳) نیز به بررسی کیفیت و میزان دخالت حاکمیت پرداخته است.
۲	سیاست‌گذاری فرهنگی مطلوب مسجد از دیدگاه مقام معظم رهبری	میثم فرخی	۱۳۹۳	طبق رأی آیت‌الله خامنه‌ای، مسجد کارکردهای مختلفی از جمله کارکردهای فرهنگی، ارتباطی، سیاسی، نظامی، قضایی، اجتماعی و ... را در جامعه دینی زمان پیامبر (ص) ایفا می‌کرده است(فرخی، ۱۳۹۳: ٢٤). در این اثر به محوریت قرآن کریم اشاره نشده است.
۳	کارکردشناسی فرهنگی- ارتباطی مساجد دانشگاهی؛ موردمطالعه	میثم فرخی و فاطمه خلجی	١٤٠٠	این پژوهش دارای نزدیک‌ترین قرابت مفهومی و عملی در نسبت با این پژوهش می‌باشد. طبق این پژوهش،

ردیف	عنوان	مؤلف	تاریخ	معرفی مختصر و تمایز پژوهش حاضر
	مساجد دانشگاه‌های تهران، تربیت‌مدرس و شریف			کارکردهای فرهنگی و ارتباطی مساجد دانشگاهی عبارت هستند از:
٤	شاخصه‌های مسجد طراز انقلاب اسلامی	ابوالقاسم علیزاده	١٤٠٣	آموزشی، روشنگری، فرهنگ‌سازی، تبلیغی، خدمت‌رسانی، اطلاع‌رسانی، ارتباط با مخاطب و ارشادی می‌باشد.
٥	عوامل و موانع ارتباط جوانان مسجد رو (١٥ الی ٢٩ سال) با مسجد	محمدجواد ولی‌زاده	١٤٠٢	وجه امتیاز پژوهش حاضر، روش جمع‌آوری داده به همراه محوریت پایگاه‌های قرآن کریم در مسجد می‌باشد.
٦	مسجد و ارتباطات انسانی؛ مطالعه ظرفیت‌های ارتباطی مسجد در اندیشه اجتماعی متفکرین مسلمان	حسین مهربانی‌فر	١٤٠٣	طبق نتیجه‌گیری این مقاله، مسجد لازم است که در بین فعالیت‌های مردمی محله‌محور و فرایندهای تصمیم‌گیری و اجرای نهادهای دولتی، دارای محوریت راهبردی باشد.
٧	نظریه مشارکت فرهنگی- اجتماعی نوجوانان با محوریت مسجد	رضا امینی هرندی	١٤٠٣	این نتیجه‌گیری، قرابت ویژه‌ای با کارکرد انسجام تمدنی دارد ولی به محوریت پایگاه‌های قرآنی نپرداخته است.
٨	نقش مساجد در جذب نوجوانان به مشارکت در مساجد و تربیت دینی آنان	فریبا شایگان	١٤٠٣	طبق نتایج این مقاله با روش کمی، مهم‌ترین عامل ارتباطی جوانان با مسجد، امام‌جماعت می‌باشد.

مقاله‌هایی که بررسی کردیم، به این مهم نپرداخته‌اند که فعالیت‌های قرآنی در بستر عموم مساجد دارای چه کارکردهای فرهنگی و چه کارکردهای ارتباطی هستند. در واقع، پژوهش حاضر سعی کرده است که کارکردهای فرهنگی و ارتباطی موضوع فعالیت‌های فرهنگی (قرآنی) را بررسی کند که در پژوهش‌های فوق مورد بررسی قرار نگرفته‌اند که عبارت هستند از: ذکرنشدن جایگاه و محوریت قرآن در فعالیت‌های فرهنگی مساجد به‌صورت عامه و کلی (یعنی ذکر برناهم

هایی که با توجه به زیست بوم های مختلف، در کلیات، قابلیت اجرایی شدن را دارا هستند.) ، توجه ناکافی به نگاه کارکردی (فرهنگی و ارتباطی) به موضوع مشارکت عموم مردم (با توجه به موضوع جذب مخاطب) در مسجد، عدم ارائه برنامه های اجرایی ببرای فعالیت‌های فرهنگی با محوریت قرآن کریم برای سیاست‌های کلان مسجد. و از همه مهم تر این تحقق کارکردهای فرهنگی و ارتباطی فعالیت‌های قرآنی در مسجد و رشد فرهنگ دینی در جامعه‌پردازی و تحقق جامعه اسلامی، باعث حرکت به سمت تمدن نوین اسلامی و زمینه سازی و حضور دردوران ظهور می‌باشد.

روش‌شناسی

روش تحلیل مضمون

تحلیل تماتیک (TA) یک روش برای تحلیل داده‌های کیفی و یکی از خوشه روش‌هایی است که بر شناسایی الگوی معنایی در یک مجموعه داده تمرکز دارد. این تحلیل، فرایند شناسایی الگوها یا تم‌ها در بطن داده‌های کیفی است (محمدقاسمی، هاشمی، ۱۳۹۸: ۸).

هدف تحلیل تماتیک، شناسایی تم‌ها، یعنی الگوها در داده‌های مهم یا جالب‌توجه پژوهشگر است و از این تم‌ها برای پاسخ به سؤالات پژوهش استفاده می‌کنند یا اینکه مطالبی در مورد یک مسئله می‌گویند (ماگویر و دالهانت، ۲۰۱۷: ۳۳۳۵۳).

تحلیل مضمون، روشی برای شناخت تحلیل و گزارش الگوهای موجود در کیفی است این، روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (کلارک و بارون، ۲۰۰۶)

پس به طور کلی تحلیل مضمون:

الف) روشی برای دیدن متن باشد.

ب) برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتبط؛

ج) تحلیل اطلاعات کیفی؛

د) مشاهده نظام‌مند، شخص، تعامل، گروه، موقعیت، سازمان و یا فرهنگ؛

هـ) تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی (بواتسیس، ۱۹۹۸: ۴)

تصویر ۲: الگوی روشی

این اثر تحقیقاتی دارای دو مرحله روشی می‌باشد که عبارت‌اند از: مصاحبه و تحلیل تماتیک (مضمون).

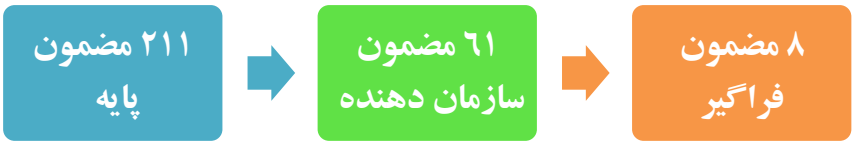
در این پژوهش برای پاسخ به سؤالات پژوهش از روش تحلیل مضمون استفاده می‌شود. تحلیل مضمون جستجوی مضامینی است که برای توصیف پدیده موردمطالعه مهم هستند و بنابراین نوعی بازشناسی الگوی درون داده‌ها است. شبکه مضامین نیز نقشه‌ای برای ترسیم و ساختاردهی این مضمون‌هاست. شبکه مضامین، بر اساس روندی مشخص، مضامین پایه (کدها و نکات کلیدی متن)، مضامین سازمان‌دهنده (مضامین به‌دست‌آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) و مضامین فراگیر (مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به‌مثابه کل) را نظام‌مند می‌کند؛ سپس این مضامین به‌صورت نقشه‌های شبکه تارنما، رسم و مضامین برجسته هر یک از این سه سطح همراه با روابط میان آنها نشان داده می‌شود (Attride-Stirling, ۲۰۱۰ p. :۳۸۵-۴۰۵).

در مرحله اول، مصاحبه سه گروه از اساتید مورداستفاده قرار گرفته است. تا میان نقطه‌نظر دانشگاهیان و کنشگران میدانی اتصالات عینی و مفهومی مورد بررسی قرار گرفته شود: دانشگاهیان و حوزویان: ۴ نفر (حجج الاسلام قانع، غلامرضایی، رحمانی، استاد مفتاح،) کنشگران میدانی: ۷ نفر (حاجیان، بخشی، محمدخان، حجت الاسلام مسلمی فر، درودیان، حجت الاسلام کازرانی، حجت الاسلام شیخ الاسلام).

در ساحت دیگری، ۲۱ نفر از سیاست‌گذاران و مسئولین قرآنی نهادهای حاکمیتی مصاحبه انجام گرفته است: شورای توسعه فرهنگ قرآنی (۲ نفر عبارتند از: حجت الاسلام حمید محمدی، آقای دهقانی)، مرکز رسیدگی به امور مساجد (۳ نفر عبارتند از: حجت الاسلام ماجدی، حجت الاسلام نجفی، آقای محسنی)، بسیج (یک نفرعبارت‌اند از (آقای ذوالفقاری)، ستاد کانون‌های

فرهنگی هنری مساجد (یک نفر عبارتند از: آقای مولوی)، سازمان اوقاف و امور خیریه (۲ نفر عبارتند از حجت الاسلام صفری تبار، آقای ضرغام)، سازمان دارالقرآن الکریم (۳ نفر عبارتند از استاد قره شیخلو، استاد بحرالعلوم، حجت الاسلام ابراهیمی)، معاونت قرآن و عترت وزارت ارشاد (۴ نفر عبارتند از آقای عزیززاده، آقای مفیدی، آقای سلیمانی، استاد جهانبخش)، سازمان صداوسیما (۲ نفر عبارتند از دکتر انجام و آقای صفری)، بنیاد هدایت (۱ نفر عبارتند از حجت الاسلام میرمحمدیان)، شورای‌عالی قرآن (۱ نفر عبارتند از دکتر زرنگار).

تجزیه‌وتحلیل مضامین:

تصویر ۳: مسیر تجزیه‌وتحلیل مضامین

در انجام این پژوهش، تنها یک پژوهشگر به‌صورت مستقیم درگیر جمع‌آوری و تجزیه‌وتحلیل داده بوده است. ابتدا ۳۱ مصاحبه انجام شده است و سپس مصاحبه ها به‌صورت دستی پیاده شده و بدون استفاده از نرم افزارهای موجود (maxqda) و با استفاده از فعالیت‌های نوشتاری در متن ورد، دسته‌بندی و کدگذاری شده اند.

به علاوه، پس از انجام مصاحبه ها، بین روش ها و برنامه های فعالیت‌های قرآنی مشابهت های زیادی دیده شد. گرچه نمی توان به‌صورت مطلق، ادعا کرد که تمامی فعالیت‌های قرآنی مصداقی را می‌توان در دسته‌بندی کارکردهای فرهنگی و ارتباطی حاضر هستند ولی با توجه به حجم بالای مصاحبه ها، می‌توان این طور برداشت نمود که کارکردهای فرهنگی و ارتباطی، دسته‌بندی مناسب و جامعی را از فعالیت‌هایی قرآنی حاضر در میدان ارائه می‌کند. در نتیجه، اشباع نظری تا حد بسیار جامعی محقق گردیده است. چه برنامه هایی که به‌صورت مضامین سازمان‌دهنده در این پژوهش ارائه شده اند و چه فعالیت‌های قرآنی که ممکن است در این پژوهش به آن‌ها اشاره نشده باشد.

اعتبار و اعتماد: جهت اعتبار و اعتماد از روش ارزیابی لینکولن و گوبا استفاده شده است. روش ارزیابی لینکولن و گوبا بر اساس چهار معیار اعتبار و باور پذیری، انتقال‌پذیری، اطمینان پذیری و تایید پذیری می‌باشد.

۱) اعتبار: محقق با صرف زمان مناسب، به تایید رسیدن فرایند پژوهش توسط متخصصین روش پژوهش، وثوق داده های تحقیق را به حدی نرمال افزایش داده است.

۲) انتقال پذیری: جهت اطمینان از انتقال پذیری، یافته های پژوهش از جهت روش انجام فعالیت، شیوه انجام پردازش داده‌ها، شیوه پیاده سازی، شیوه کدگذاری و تحلیل بررسی شد.

۳) اطمینان پذیری: سعی بر این بود اطمینان از صحت روند کار تحلیل داده‌ها، پیاده نمودن و تحلیل صحیح آنها را از راه مرور یافته و تطبیق با پرسش ها و اهداف ، بیشتر نمایم.

۴) تاییدپذیری: جهت افزایش تاییدپذیری، کار پس از جمع‌آوری داده های تحلیل شده و طبقه بندی شده صورت پذیرفت. پس از این طبقه بندی اولیه، پژوهشگر دارای تسلط بیشتری نسبت به مطالب می‌باشد.

به‌علاوه، جهت سنجش پایایی ضمن مرور مکرر داده‌ها، روند تحقیق و پردازش آن در اختیار دو محقق باتجربه قرار گرفت تا متن پیاده‌شده را کنترل کنند. تشریح جزئیات روش گردآوری و تجزیه‌وتحلیل داده‌ها، نحوه و منطق انتخاب نمونه نیز در راستای تقویت پایایی صورت گرفت.

سؤالات پژوهش

۱- کارکردهای فرهنگی پایگاه‌های قرآنی مساجد در جهت تحقق تمدن اسلامی چه می‌باشد؟

۲- کارکردهای ارتباطی پایگاه‌های قرآنی مساجد در جهت تحقق تمدن اسلامی چه می‌باشد؟

یافته‌های پژوهش

بر اساس یافته‌های پژوهش، ابتدا بیان می‌کنیم که مضامین سازمان‌دهنده کارکردهای فرهنگی و ارتباطی، به‌صورت جداگانه چه مضامین فراگیری را به وجود می‌آورند.

جدول ۴: استخراج مضامین فراگیر کارکردهای فرهنگی از مضامین سازمان‌دهنده

ردیف	مضامین سازمان‌دهنده	تعداد تکرار	مضامین فراگیر
۱	اشتغال‌زایی برای اساتید، معلمین و مبلغین قرآن کریم	۳	حمایتی
۲	برگزاری جشن تکلیف دختران	۱	تبلیغی-ترویجی
۳	برگزاری دوره‌های مختلف حاکمیتی آموزشی در مسجد	۱	آموزشی- تربیتی
٤	مطالبه‌گری پشتیبانی از نهادهای مربوطه	۲	حمایتی
٥	برگزاری کرسی‌های تلاوت در مساجد گسترش محافل قرآنی در مساجد	۹	تبلیغی-ترویجی
٦	برگزاری جشنواره‌های قرآنی (حفظ و مفاهیم قرآن کریم)	۱	تبلیغی-ترویجی
۷	اردوهای جهادی قرآنی	۱	آموزشی- تربیتی
۸	برگزاری طرح تلاوت نور	۱	تبلیغی-ترویجی
۹	حل اختلاف فعالین فرهنگی و مردمی	۱	خدمت‌رسانی
۱۰	ایجاد ارتباط ولایی با مردم توسط امام‌جماعت	۲	شبکه‌سازی ولایی
۱۱	یکی‌شدن افکار و بنیان‌های نظری	۳	انسجام تمدنی
۱۲	انسجام تمدنی بین فعالیت‌های قرآنی	۷	انسجام تمدنی
۱۳	بومی‌کردن طرح‌های کلان حاکمیتی	٦	ایجاد سازمان اجتماعی امت
١٤	طرح تلاوت سور کوچک در نمازهای جماعت	۱	تبلیغی-ترویجی
۱٥	تأثیرگذاری معلم قرآن متخلق و ایجاد سازمان اجتماعی امت فعالین قرآنی در مسجد	۱۳	ایجاد سازمان اجتماعی امت
١٦	جذب کودکان و نوجوانان برای ایجاد سازمان اجتماعی امت و ورود به جریان تربیتی برنامه‌های مساجد	٤	ایجاد سازمان اجتماعی امت
۱۷	جلب مشارکت مالی و معنوی مردمی	۱۰	مشارکت مردمی
۱۸	ارائه الگوهای مناسب در برنامه‌های قرآنی مساجد	۲	تبلیغی-ترویجی
۱۹	لزوم محوریت خانواده و زن در مشارکت مردمی در مساجد	۱۳	مشارکت مردمی
۲۰	محوریت امام‌جماعت در فعالیت‌های قرآنی	۱۰	شبکه‌سازی ولایی
۲۱	برگزاری دوره‌های ارتقای توانمندی‌های قرآنی ائمه جماعات	۱۰	آموزشی- تربیتی
۲۲	ایجاد سازمان اجتماعی امت و تربیت ائمه جماعات جوان و توانمند	۲	ایجاد سازمان اجتماعی امت
۲۳	خندان و مهربان بودن ائمه جماعات و جایزه‌دادن آن‌ها	۲	تبلیغی-ترویجی
٢٤	تأثیر اخلاق بر اصلاح‌گری اجتماعی ائمه جماعت	٦	تبلیغی-ترویجی

ردیف	مضامین سازمان‌دهنده	تعداد تکرار	مضامین فراگیر
۲۵	لزوم توانمندی امام‌جماعت بر توانمندی‌های تفریحی مثل فوتبال‌بازی کردن و پینگ‌پنگ بازی‌کردن	۲	آموزشی- تربیتی
۲۶	برگزاری دوره‌های آموزشی برای ارکان مسجد و فعالین فرهنگی	۱	آموزشی- تربیتی
۲۷	برگزاری حلقات صالحین بسیج با محتوای قرآنی‌تر	۱	آموزشی- تربیتی
۲۸	همکاری بسیج در راه‌اندازی حوزه‌های علمیه با محوریت مساجد	۱	آموزشی- تربیتی
۲۹	برگزاری کلاس آموزش قرآن مخصوص کودکان و نوجوانان	۷	آموزشی- تربیتی
۳۰	خدمت‌رسانی مسجد به محتوای قرآنی مدارس بچه‌ها در طول سال و تابستان	۱	آموزشی- تربیتی
۳۱	پذیرایی از بچه‌ها در کلاس‌های آموزش قرآن	۱	تبلیغی-ترویجی
۳۲	برگزاری اردوهای جذاب و برنامه‌های پرانرژی برای جذب نوجوانان	۳	آموزشی- تربیتی
۳۳	اهدای جوایز به نوجوانان برای جذب آن‌ها به فعالیت‌های قرآنی	٤	تبلیغی-ترویجی
۳٤	برگزاری کلاس‌های مختلف علمی و مهارتی با محوریت کلاس‌های قرآنی در جهت ساخت زیست قرآنی	۲	آموزشی- تربیتی
۳۵	برقراری تفریحات متناسب با روز در مسجد (مثل پلی‌استیشن) در مسجد و امتیاز بچه‌های قرآنی در جهت استفاده	۱	تبلیغی-ترویجی
۳٦	قرار هفتگی یا حلقه معرفتی در جهت آموزش و پیشبرد نقشه جامع تربیتی و ایجاد سازمان اجتماعی امت (نقشه راهبردی یک مسجد؛ نه یک نظریه)	۳	آموزشی- تربیتی
۳۷	آموزش کلاس داستان‌های قرآنی برای کودکان	٤	آموزشی- تربیتی
۳۸	فرهنگ صبرکردن بزرگ‌ترها و جذب نوجوانان	۲	تبلیغی-ترویجی
۳۹	برگزاری مسابقات قرآن کریم برای کودکان و نوجوانان	۱	تبلیغی-ترویجی
٤۰	برگزاری کلاس‌های خلاقیت و مهارتی برای نونهالان	۲	آموزشی- تربیتی
٤۱	محوریت کلاس‌های قرآنی با آموزش حفظ	۱۱	آموزشی- تربیتی
٤۲	همه‌جانبه و یکپارچه بودن فعالیت‌های فرهنگی، سیاسی، عبادی و اقتصادی مسجد در نسبت با سیره پیامبر و اهل‌بیت	۸	انسجام تمدنی
٤۳	یکپارچه بودن فعالیت‌های فرهنگی در ابتدای انقلاب اسلامی	۲	انسجام تمدنی
٤٤	فعال‌بودن مسجد در تمامی ساعات نماز، گام اول برای گسترش فعالیت‌های فرهنگی	۱	خدمت‌رسانی
٤۵	محوریت مسجد در برنامه‌های فرهنگی	۲	انسجام تمدنی
٤٦	استعدادیابی هنرهای آوایی قرآن کریم در برنامه‌های قرآنی مساجد	۳	آموزشی- تربیتی

ردیف	مضامین سازمان‌دهنده	تعداد تکرار	مضامین فراگیر
٤٧	برگزاری محافل قرآنی و گروه‌های تواشیح به‌وسیله نوجوانان قاری و مستعد	١	تبلیغی-ترویجی
	مجموع	١٧٤	

جدول ۵: استخراج مضامین فراگیر کارکردهای ارتباطی از مضامین سازمان‌دهنده

ردیف	مضمون سازمان‌دهنده	تعداد تکرار	مضمون فراگیر
١	ساخت کلیپ گزارشی از فعالیت‌های مسجد	١	تولید رسانه‌ای
٢	ایجاد ارتباط بین ائمه جماعات	١	ایجاد پیوندهای شبکه‌ای تمدنی
٣	تغییر فرم جلسات و محافل قرآنی در مساجد و محوریت اساتید در تحول محتوایی و فرمی آن	٢	جذب مخاطب
٤	ایجاد ارتباط بین اساتید قرآن کریم و برگزاری جلسات مشترک و استفاده از تجربه‌های ارزنده اساتید	٢	ایجاد پیوندهای شبکه‌ای تمدنی
٥	ایجاد ارتباط بین اساتید قرآن کریم و برگزاری جلسات مشترک و استفاده از تجربه‌های ارزنده اساتید	١	جذب مخاطب
٦	اضافه‌کردن روش‌های جدید آموزشی در کلاس‌های قرآنی مساجد	٢	جذب مخاطب
٧	برگزاری جلسات سنتی در مساجد به‌وسیله غاطبه اساتید قرآن کریم	٣	جذب مخاطب
٨	تخصیص دو جلسه مجزا برای بزرگسالان و نوجوانان	٢	تولید رسانه‌ای
٩	ضبط محافل و اجرای گروه‌های تواشیح و برنامه‌های قرآنی برای صداوسیما در مسجد	٦	تولید رسانه‌ای
١٠	استفاده از فضای مسجد به‌عنوان دکور و یا لوکیشن برنامه‌های قرآنی	١٢	تولید رسانه‌ای
١١	ساخت برنامه با میزانسن مناسب برای جذب مخاطب به فضا با محوریت برنامه قرآنی در مسجد	١	جذب مخاطب
١٢	آماده‌کردن مخاطب با تفسیر به‌عنوان مقدمه‌ای بر تلاوت	٢	جذب مخاطب
١٣	لازمه خشوع قاری و ایجاد خشوع در مخاطب	١	رابطه

۱٤	لزوم انس با قرآن کریم در بین معلمین قرآن کریم	۱	ایجاد پیوندهای شبکه‌ای تمدنی
	دیدوبازدید و ایجاد محبت و وحدت در محافل و جلسات قرآن کریم	۳۷	مضمون فراگیر

جدول نهایی:

جدول ۶: مضامین فراگیر کارکردهای فرهنگی و ارتباطی پایگاه‌های قرآنی مساجد

شماره	کد سازمان‌دهنده	کارکرد فرهنگی -ارتباطی
۱	کارکرد حمایتی (۲ کد پایه) کارکرد تبلیغی-ترویجی (١٤ کد پایه) کارکرد آموزشی و تربیتی (١٦ کد پایه) کارکرد خدمت‌رسانی (۳ کد پایه) کارکرد انسجام تمدنی (۵ کد پایه) کارکرد شبکه‌سازی ولایی (۲ کد پایه) کارکرد ایجاد سازمان اجتماعی امت (۵ کد پایه) کارکرد مشارکت مردمی (۲ کد پایه)	کارکرد فرهنگی
۲	کارکرد ایجاد پیوندهای شبکه‌ای تمدنی (٤ کد پایه) کارکرد تولید رسانه‌ای (٤ کد پایه) کارکرد جذب مخاطب (۵ کد پایه)	کارکرد ارتباطی

الف) کارکردهای فرهنگی

در این قسمت، مضامین سازمان‌دهنده، به‌عنوان کارکردهای جزئی تری از مضامین فراگیر (یعنی کارکرد فرهنگی) بررسی می شوند.

۱- کارکرد حمایتی

مسجد می‌تواند نقش مهمی در جلب حمایت‌های مالی دولتی و غیردولتی و پشتیبانی سخت‌افزاری از فعالیت‌های قرآنی را ایفا کند. به طور دقیق‌تر، مساجد می‌توانند به‌صورت مستقل یا به واسطه سازمانی از فعالین قرآنی حمایت به عمل بیاورند. مسجد به دلیل ارتباط با نهادهای

تبلیغی و افراد متمول (بانیان خیر) می‌تواند واسطه خوبی برای حمایت سخت‌افزاری فعالیت‌های قرآنی باشد. به‌عنوان‌مثال، مساجد می‌توانند رایزنی کنند تا برنامه‌های تفریحی و وسایل آموزشی و تفریحی موردنیاز فعالیت‌های قرآنی در مسجد تهیه شود. علاوه بر مسائل فوق، صحن مسجد به‌علاوه سیستم‌های صوتی، حداقل تجهیزات برگزاری جلسات و کلاس‌های آموزشی را فراهم می‌کند.

۲- کارکرد تبلیغی- ترویجی

کارکرد تبلیغی-ترویجی به فعالیت‌های فرهنگی رسانه‌محور اشاره دارد. از جمله ویژگی‌های این فعالیت‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: اولاً کوتاه‌مدت هستند و نه مستمر، ثانیاً معمولاً فاقد پیوست آموزشی تربیتی هستند، ثالثاً کمی و گزارش محور هستند و رابعاً وابسته به رسانه هستند. از جمله مصادیق این کارکرد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: برگزاری محافل قرآنی، برگزاری مسابقات و جشن‌های قرآنی.

فعالیت‌های قرآنی با استفاده از رسانه می‌توانند فعالین و فعالیت‌های قرآنی را در یک طرح کلان، به‌صورت وحدت‌گرایانه، جهت‌دهی کنند و نسبتی را با کارکرد شبکه‌سازی ولاییایجاد می‌کنند.

کارکرد تبلیغی-ترویجی، به کارکرد فرهنگی عینی اشاره دارد که در فرایند گذار تبدیل ارزش‌های فرهنگی به هویت فرهنگی نقش ایفا می‌کند. زیرا جریان‌های اجتماعی قدرت بالایی در بسترسازی ایجاد یک فرهنگ (به معنای امر ملموس و عینی مستخرج از نظام معنایی عمومی) ایفا کند.

۳- کارکرد آموزشی-تربیتی

کارکردهای آموزشی و تربیتی به فعالیت‌های قرآنی اشاره دارد که در یک سیر تربیتی بینش، آگاهی و مهارت‌های مخاطبان را در سنین مختلف رشد دهد. حضور نگاه راهبردی در مسجد به گسترش فعالیت‌های آموزشی و تربیتی منجر می‌شود.

این کارکرد، به این امر حیاتی اشاره دارد که تحقق تمدن نوین اسلامی نیازمند پیشران‌هایی از جنس نیروی انسانی متعهد و متخصص در حوزه‌های مختلف از جمله حوزه‌محوری قرآن کریم می‌باشد. نیروهای انسانی قرآنی متعهد می‌توانند انسان‌هایی در نسبت با هنجارها و ارزش‌های تمدن نوین اسلامی تربیت سازند. آن‌ها مسئولیتی بزرگ دارند و آن تربیت نسل قرآنی تمدن نوین اسلامی می‌باشد.

البته این جنس از فعالیت‌ها دارای ربط و نسبت مشخصی با فعالیت‌های تبلیغی-ترویجی دارا می‌باشد. فعالیت‌های تبلیغی و ترویجی به تهییج و جریان‌سازی فعالیت‌های آموزشی قرآنی و فعالیت‌های آموزشی و تربیتی به تأثیرگذاری فعالیت‌های قرآنی در رشد فرهنگی و تربیتی محله منجر می‌شود.

این تقدم‌وتأخر، در شکلی که در ادامه ارائه می‌شود، نشان‌داده‌شده است:

تصویر ۴: تقدم و تأخر دو کارکرد (تبلیغی-ترویجی و آموزشی-تربیتی)

٤- کارکرد خدمت‌رسانی

کارکرد خدمت‌رسانی به حداقل میزان فعالیت در شبانه‌روز اشاره دارد. یعنی بازبودن مسجد برای اقامه نماز، سرویس بهداشتی برای استفاده مردم محله و انجام فریضه‌های نماز در سه وعده صبح، ظهر و مغرب. باز بودن مسجد و امکان دسترسی مردم به صحن مسجد یا سرویس بهداشتی، می‌تواند زمینه فعالیت‌های مختلف فرهنگی (مثل مباحثات علمی، دیدارهای فردی یا گروهی و یا حتی استراحت) باشد. همین که مسجد همیشه درش باز باشد، یک نگاه فرهنگی به مردم دارد و باعث شکل‌گیری یک بینش از سمت مردم می‌شود.

باز بودن مسجد در تمامی وعده‌های نماز، حداقلی‌ترین فعلی است که باید در مسجد صورت بپذیرد تا امید این وجود داشته باشد فعالیت‌های قرآنی در ساحت‌های حداقلی مثل برگزاری

جلسات قرآنی برگزار شود. به قول حجت‌الاسلام ماجدی (معاونت فرهنگی مرکز رسیدگی به امور مساجد): اول مسجدی باید داشته باشیم که ثانیاً پایگاه قرآنی شود.

۵- کارکرد انسجام تمدنی

این کارکرد، به ایجاد وحدت و همدلی و البته ازبین‌رفتن اختلافات حول کلمه‌الله اشاره می‌کند. مسجد می‌تواند بین نیروهای قرآنی که فعالیت می‌کنند ایجاد همدلی و هم‌افزایی کند. می‌تواند بین ائمه جماعات ایجاد ارتباط و هماهنگی کند. می‌تواند بین ارکان مسجد، ایجاد همدلی کند. می‌تواند باعث بشود افراد مختلفی با نگاه‌های مختلفی در ذیل کلمه‌الله جمع شوند و به سمت رشد و تکامل حرکت کنند. این وحدت، یکی از مهم‌ترین شئون تمدن نوین اسلامی می‌باشد و قرآن در این وحدت راهبردی دارای محوریت می‌باشد.

به‌علاوه بسیاری از فعالیت‌های قرآنی که به‌وسیله متصدیان مختلفی به‌صورت موازی در حال صورت‌پذیرفتن است، در یک طرح کلی دارای معنایی شوند. معنایی که آن‌ها را تبدیل به جزیی کارآمد از یک کل بامعنا کند. به همین جهت است که رسول گرامی اسلام، مسجد را محور مدیریت جامعه اسلامی در عرصه‌های مختلف فرهنگی، سیاسی، نظامی و اقتصادی قرار داده است و امور تمدنی را حول آن، یعنی محوریت توحید، بنا کرده است. وقتی محور دین قرآن باشد و محور جامعه مسجد، پس مشخص است که چرا آن حضرت بیان کرده است که: إنما نصبت المساجد للقرآن (وسائل‌الشیعه، جلد۵: صفحه ۲۲۰).

٦- کارکرد شبکه‌سازی ولایی:

مسجد محلی است که ولایت در ساحت محله محقق می‌شود. کارکرد شبکه‌سازی ولایی به این اشاره می‌کند که مردم محله در مسجد حول ولایت امام‌جماعت دارای نقش‌های اجتماعی می‌شوند. این شبکه ولایی، در رأس خود امام‌جماعت را دارد که ادامه‌دهنده ولایت‌فقیه و ولایت اهل‌بیت است. این شبکه، باعث رشد ولایت‌مداری مردم می‌شود. رشد ولایت‌مداری مردم، توانمندی مردم را در همراهی با جریان ولایت رشد می‌دهد و باعث می‌شود بصیرت درک امام را کسب کنند.

در نتیجه، کنشگری اجتماعی مسجد هر چه‌قدر رشد کند و مسجد نقش پررنگ‌تری در نیازهای مادی و معنوی مردم ایفا کند و محوریت این عملیات با امام‌جماعت باشد، باعث می‌شود که شبکه ولایت در نسبت با انفاس مردم ساخته شود. این باعث می‌شود که جریان اراده الهی در تمامی شئون خواست‌های بشری توسعه پیدا کند و مردم دارای این توانایی باشند که وجودشان، مسیری برای تحقق اراده الهی امام‌زمان (عج) باشد. یعنی مسجد، به‌مثابه پایگاه قرآنی، به محلی برای عمل به قرآن و تحقق اراده ولایت عظمی حضرت ولیعصر (عج) تبدیل می‌شود.

۷- کارکرد ایجاد سازمان اجتماعی امت :

فعالیت دسته‌ای از کنشگران و فعالین میدانی (در موضوع ما، فعالیت‌های قرآنی)، به‌مثابه حلقه میانی (طبق ادبیات رهبر انقلاب) اتصال سیاست‌های ولایی به مردم، به ساخت سازمان اجتماعی أمت منجر می‌شود زیرا مشارکت مردمی را در نسبت با سیاست‌های امام جامعه جلب می‌کند. در فعالیت‌های قرآنی، نیروی انسانی متصل به شبکه ولایت، کارکرد تشکیلات‌سازی را محقق می‌سازد.

۸- کارکرد مشارکت مردمی:

کارکرد مشارکت مردمی، به رشد مشارکت فعال و غیرفعال مردمی در فعالیت‌های قرآنی اشاره می‌کند. وقتی حلقه‌های میانی در فعالیت‌های قرآنی، نقش خود را به‌خوبی ایفا کند، مردم به میدان می‌آیند و در فعالیت‌های قرآنی به‌عنوان پازلی از طرح کلی فعالیت‌های فرهنگی نقش خود را به‌خوبی ایفا می‌کنند. فردی، بانی می‌شود. دیگری تأسیسات و پشتیبانی را متقبل می‌شود و کمک می‌شود. در کمترین سطح، در فعالیت‌های قرآنی همراهی می‌کند و اقوام را دعوت به حضور در فعالیت‌های قرآنی می‌کند. در واقع، توسعه مشارکت مردمی در فعالیت‌های قرآنی در بستر مساجد، مسیری جدید را در جهت تحقق اجتماعی امر دین را در لایه‌های مختلف نیازهای بشری محقق می‌سازد و زیربنای تمدن نوین اسلامی را محقق می‌سازد.

ب) کارکردهای ارتباطی

۱- کارکرد ایجاد پیوندهای شبکه‌ای تمدنی:

ایجاد پیوندهای شبکه‌ای تمدنی، به رشد امر ارتباطات اجتماعی حول مؤمنین اشاره می‌کند که در برخی از تفسیر، ذیل آیه ۲۰۰ سوره مبارکه بقره[۱]، به آن اشاره شده است. نصراللهی (۱۴۰۱)، به بررسی معانی به‌کاررفته دیگر، در رابطه با واژه **"رابطو"** می‌پردازد. او بیان می‌کند که تفاسیر، چهار معنا برای این واژه بیان کرده‌اند که معنای مختار عبارت است از: ارتباط و هم‌بستگی میان مؤمنان و ارتباط با امام معصوم (ع) و دفاع از آن (نصراللهی، ۱۴۰۱: ۲۶۲).

کارکرد ایجاد پیوندهای شبکه‌ای تمدنی، به این اشاره می کندکه مسجد، می‌تواند تبدیل به محلی شود که ارتباطات میان‌فردی و گروهی در نسبت با گروه‌های مختلف مردمی و متخصصین میدانی رشد پیدا کند (اتصال ائمه جماعات، قاریان قرآن کریم، فعالین فرهنگی). علاوه بر این که مسجد، همه را به هم متصل می‌سازد، بی‌نهایت فراگرد ارتباطی در زمینه‌های مختلف ارتباطی تولید می‌کند و همه این را به رشد معنا در مخاطبین (در اقسام مختلفی که اشاره شد کمک می‌کند.).

ـــ کارکرد جذب مخاطب:

از جمله مهم‌ترین کارکردهای ارتباطی برنامه‌های قرآنی در بستر مساجد، کارکرد جذب مخاطب می‌باشد.کارکرد جذب مخاطب یعنی فعالیت‌های فرهنگی و قرآنی دارای ربط و نسبت مشخصی با مخاطب و ذائقه او طرح ریزی شوند. در جلسات سنتی قرآن کریم، نحوه نقش‌دهی به جایگاه قاری، استاد و مدعوین در جلسات سنتی در یک پویایی و البته کارآمدی خاصی به سر می‌برد.

می‌توان بیان کرد که این مدل ارتباطی در حد کمال خود قرار ندارد (باوجود تربیت فراوان نیروهای قرآنی). مثلاً، لازم است توجه شود که جلسات قرآنی سالمندان و نوجوانان باید با هم تفاوت داشته باشد.

---

۱. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا

در مثالی دیگر می‌توان بیان کرد که جلسات سنتی می‌توانند از روش‌های جدید آموزشی استفاده کنند. به‌عنوان‌مثال، جلسات مجازی قرآن کریم، پس از دوران کرونا توانستند با استفاده از جلسات مجازی ارتباط خوبی با مخاطبین به وجود بیاورند. یا مثلاً، قرارگرفتن نوجوانان در گروه‌های چندنفره می‌تواند به یادگیری و تمرین فنون قرائتی کمک شایانی کند. این تجربه ایست که می‌توان آن را در جلسات استاد محرابی مشاهده کرد.

ـــ کارکرد تولید رسانه‌ای:

کارکرد تولید رسانه‌ای به این نکته اشاره می‌کند که مسجد می‌تواند بستر مناسبی برای تولید محتواهای رسانه‌ای باشد. فضا و معماری مسجد، در ترکیب با تلاوت قرآن کریم، می‌تواند اثرگذاری بالایی در مخاطب ایجاد کند و نحوه دریافت معانی را در مخاطب تعیین کند. معماری مسجد می‌تواند برنامه‌های تلویزیون را از هزینه‌کردن و ساخت دکورهای سنگین و پرهزینه باز دارد و فضا را واقعی‌تر نماید.

البته لازم است که توجه شود، فضای این‌جهانی تلویزیون و توالی پخش برنامه‌های مسجد در تلویزیونی، باعث می‌شود از برانگیختگی بیننده تلویزیونی کاسته شود. ولی اولاً این مانع این نیست که چنین کاری صورت نپذیرد ولی لازمه انجام پژوهش‌های ثانویه را برای طراحی میزانسن مطلوب به ما نشان می‌دهد. به‌علاوه، ساخت برنامه‌های تلویزیونی در مسجد یا حداقل، پخش گزارش‌های تصویری مسجد در تلویزیون و البته دیگر رسانه‌ها، باعث می‌شود که برنامه‌های مساجد اطلاع‌رسانی شود.

تصویر ۵: مدل مفهومی مضامین فراگیر کارکردهای فرهنگی و ارتباطی پایگاه‌های قرآنی مساجد

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به کارکردهایی که می‌توان برای مساجد به‌مثابه پایگاه‌های قرآنی متصور شد، لازم است بیان شود که بین این کارکردها به‌مثابه آثار و عملکردهای عینی یک پایگاه اجتماعی ارتباطات فراوانی دیده می‌شود که باعث می‌شود این نهاد به‌صورت سیستماتیک فعالیت کند.

کارکرد خدمت‌رسانی به فعالیت حداقلی مسجد در طول شبانه‌روز اطلاق می‌شود. این فعالیت حداقلی باعث می‌شود زمینه تحقق کارکردهای دیگر به وجود آید. مسجد فعال می‌شود و سپس محافل قرآنی، جلسات قرآنی یا حلقات تربیتی ذیل فعالیت امام‌جماعت و نیروهای قرآنی رشد پیدا می‌کند.

پس از رشد فعالیت مسجد، می‌توان انتظار داشت که مسجد محلی باشد که رسانه‌های جدید از آن به‌عنوان گزارش موردی یا به‌عنوان لوکیشن در تولید استفاده کنند. پس از فعالیت مسجد، می‌توان توقع داشت که حامیان مالی به‌صورت گسترده و مردمی (جدا از برخی حمایت‌های پیشینی دولتی) باعث توسعه فعالیت‌های فرهنگی و اقتصادی مسجد باشد.

به‌علاوه، با رشد فعالیت‌های فرهنگی، مشارکت مردمی به‌صورت های مختلف رشد پیدا می‌کند و به این دلیل که فعالیت‌های مسجد ذیل راهبری همدلانه و فعالانه امام‌جماعت است، کارکردهای بعدی یعنی شبکه‌سازی ولایی و تشکیلات‌سازی به‌صورت مستمر محقق گردد. توسعه کارکردهای فوق به‌صورت یک‌روند عینی، می‌تواند به‌صورت طیفی و از همان ابتدا موجبات همدلی و وحدت را برای مردم محله فراهم آورد.

در نتیجه، فرهنگ قرآنی (به معنای موسعی که کل دین را دربرمی گیرد.) با محوریت مسجد گسترش پیدا می‌کند زیرا در ساخت اجتماعی دارای کارکردهای مختلف فرهنگی و ارتباطی می‌باشد. کارکردهایی درهم‌تنیده که باعث رشد معرفت و آگاهی مردم (امر معنوی) می‌شود. محوریت مسجد در گسترش فرهنگ اجتماعی محله‌ها و ارتباط‌گیری محله‌ها در نسبت با هم و رشد معنوی جامعه باعث می‌شود که روبنای امر فرهنگی ساخته شود. این امر فرهنگی به هدایت افعال بشری در ساحت سبک زندگی اسلامی منجر می‌شود و روابط انسانی را به‌صورت سیستماتیک تنظیم می‌کند. و این تحول به یک امر گسترده اجتماعی تبدیل می‌شود که باعث می‌شود ساختارها و نهادهای اجتماعی متناسب با جهان‌بینی اسلامی را به‌صورت رسمی و غیررسمی بسازد و به تحقق تمدن نوین اسلامی بینجامد.

در جهت تحقق کارکردهای فرهنگی و ارتباطی مسجد، پیشنهاد می‌شود که در سه سطح لازم است که کارکردهای فرهنگی و ارتباطی محقق شود: در گام اول، مساجد در دو ساحت فعالیت خود را گسترش دهند: تحقق کارکرد خدمت‌رسانی و شبکه‌سازی ولایی. یعنی مسجد در طول شبانه‌روز فعالیت داشته باشد، دستشویی باز باشد و مسجد در سه وعده نمازخوان داشته باشد و نماز جماعت برپا باشد، و امام‌جماعت هم در مسجد حضور فعال داشته باشد و با مردم ارتباط داشته باشد.

در گام دوم، پیشنهاد می‌شود که فعالیت‌های تبلیغی و ترویجی به‌صورت تدریجی توسعه پیدا کنند تا زمینه تحقق و ایجاد کارکرد آموزشی و تربیتی تحقق سازد. پس از گسترش فعالیت‌های آموزشی و تربیتی، لازم است که نیروی انسانی در جهت سازمان‌دهی فعالیت‌های مردمی توسعه پیدا کنند و این راهبری لازم است به‌وسیله‌های نیروهای متخصص و متخلقی که در تحقق کارکرد آموزشی و تربیتی، تربیت می‌شوند صورت بپذیرد.

در لایه دوم، لازم است بعد از فعال‌شدن راهبر شبکه ولایت در مسجد یعنی امام‌جماعت، کارکرد حمایتی محقق شود و با رشد فعالیت‌های اجرایی در مسجد توسعه پیدا کند: هم در سطح حمایت‌های دولتی از مساجد و هم حمایت‌های مالی مردمی به‌صورت سازمان‌یافته و با پیشروی بانیان خیر و حمایت‌های متکثر جزیی مردم.

در لایه سوم، لازم است که کارکرد مشارکت مردمی با فعال‌شدن فعالیت‌های مسجد توسعه پیدا کند و در بالاترین سطح خود، به انسجام تمدنی در بستر محله‌ها منتج شود.

در نسبت با کارکردهای ارتباطی نیز، لازم است تولید رسانه‌ای به‌صورت پیش‌بینی، همسو با جذب‌مخاطب‌باشد و به ایجاد ارتباطات سازمان‌یافته مردمی یا همان تحقق کارکرد ایجاد پیوندهای شبکه‌ای تمدنی.

تصویر ۵: مدل مفهومی تحقق مضامین فراگیر کارکردهای فرهنگی و ارتباطی پایگاه‌های قرآنی مساجد

پیشنهادهای پژوهشی:

۱- کارکردهای فرهنگی-ارتباطی فعالیت‌های مسجد (به‌صورت عمومی و نه فقط از دریچه پایگاه‌های قرآنی مساجد) در جهت طراحی مدل مسجد تمدنی؛

۲- طراحی الگوی مطلوب فرم برنامه‌های دینی و قرآنی با استفاده از ظرفیت های تمدنی مسجد؛

۳- بررسی الگوهای موفق در طراحی و تحقق سیاست پایگاه‌های قرآنی و بیان راهکارها و سیاست‌های موفق در جهت ارائه برای توسعه مساجد تراز انقلاب اسلامی؛

۴- طراحی مدل تحقق پایگاه قرآنی (دارای روند، برنامه ها و سیاست‌های موفق) در جهت ارائه به مساجد و نهاد مختلف برای بومی سازی مدل و الگوی کلی در نسبت با خواست مردمی، فیزیکی و مالی مختص به خود؛

۵- نقش قرآن کریم در جهت مهندسی اجتماعی تمدن نوین اسلامی؛

۶- روش های طراحی الگوی شبکه‌سازی بین مساجد تراز انقلاب اسلامی در جهت تحقق اجتماعی تمدن نوین اسلامی.

Reference

قرآن کریم.

Abedi Jafari, Hassan; Taslimi, Mohammad Saeed; Faghihi, Abolhassan; & Sheikhzadeh, Mohammad. (2011). Thematic Analysis and Thematic Networks: A Simple and Efficient Method for Explaining Patterns in Qualitative Data. *Andisheh-ye Modiriyat-e Rahbordi* [Strategic Management Thought], 151–198. [In Persian]

Alam-ol-Hoda, Seyyed Abdolrasoul. (2010). Islamic Chastity in Human Communication: Verbal and Non-Verbal Levels. Nameh-ye Farhang va Ertebatat, 111–136. [In Persian]

Alizadeh, Abolghasem. (2024). Characteristics of the Mosque Model for the Islamic Revolution. *Basij Strategic Studies Quarterly*, 77–110. [In Persian]

Amid, Hassan (2010). *Amid Dictionary*, Vol. 1. Tehran: Amirkabir Publications. [In Persian]

Amini Harandi, Reza. (2024). A Theory of Socio-Cultural Participation Among Adolescents Centered on the Mosque. *Culture-Communication* (Scientific Quarterly), 39–63. [In Persian]

Arasteh-Khoo, Ahmad. *Critique and Perspective on a Dictionary of Scientific-Social Terminology*. Tehran: Chapkhash Publications, 2002. [In Persian]

Ashraf, Ahmad. (1353). Functionalism. *Nameh-ye Olum-e Ejtemaei* [Journal of Social Sciences], 1(4). [In Persian]

Attride-Stirling, J. (2001), "Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research", Qualitative Research, Vol. 1, No. 3, Pp. 385-405.

Azad Armaki, Taghi. *Sociological Theories*. Tehran: Soroush, 2002. [In Persian]

Babaei, Habibollah. (2017). Characteristics of Civilization (From Mystical and Sacred Perspectives). *Political Studies of the New Islamic Civilization* (Bi-annual Journal), Vol. 1, No. 2, Winter, 217–252. [In Persian]

Baker, Keith (2005) "Hybrids, Paradigms and Boundary Spaning: A Conceptual Framework". Birmingham University. Institute of local Government Studies.

Baker, Keith. 2005 Hybrids, paradigms, and bound.

Boyatzis, R. E. (1998), Transforming qualitative information: thematic analysis and code development, Sage.

Braun, V., and Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitativeresearch in psychology, 3(2), 77-101.

Clarke, V., & Braun, V. 2013Teaching thematic analysis: Overcoming challenges and developing strategies for effective learning. The Psychologist, 26(2), 123-120.

Collective Authors (2021). Cited in: *A Theoretical Perspective on Culture and Education Based on the Views of Muslim Thinkers* (Anonymous). Tehran: Basij Research Center, Imam Sadiq University. [In Persian]

Doing a thematic analysis: A practical, step-by-step guide for learning and teaching scholars. AISHE-J: The All Ireland Journal of Teaching and Learning in Higher Education,8(3), 3364-3351.

Ebrahimi Kiapi, Hadi; Jamshidihas, Gholamreza. (2024). Civilization-Building Social Capitals in the Thought of Imam Khomeini (RA). *Fundamental Studies of the New Islamic Civilization* (Bi-annual Journal), 323–348. [In Persian]

Farrokhi, Meysam, & Khalaji, Fatemeh. (2021). A Cultural-Communicative Functional Analysis of University Mosques: A Case Study of Mosques at the University of Tehran, Tarbiat Modares University, and Sharif University of

Technology. *Pasdari-ye Farhangi-ye Enghelab-e Eslami* [Cultural Safeguarding of the Islamic Revolution], 155–190. [In Persian]
Farrokhi, Meysam. (2014). Desirable Cultural Policymaking for the Mosque from the Perspective of the Supreme Leader. Basij Strategic Studies, 33–54. [In Persian]
Ghasemi, Yarmohammad; Hashemi, Ali. (2019). Conducting Research Using the Thematic Analysis Method. *Al-Safahat*, 7–33. [In Persian]
Ghorbanian, Fatemeh; Ghane, Ahmad Ali; and Bashir, Hassan. (2014). *A Pathology of Religious Promotion in Mosques (Case Study: Four Mosques in Tehran)* [Master's thesis]. Soore University. [In Persian]
Gould, Julius, and William L. Kolb. *A Dictionary of the Social Sciences* (translated by Mostafa Azkia et al.). Tehran: Maziar Publications, 1997. [In Persian]
Holt-Jensen, Arild. *Geography: History and Concepts (Schools, Philosophy, and Methodology)* (translated by Jalal Tabrizi). Tehran: Seyr-o-Siahat, 1st edition, 1997. [In Persian]
Ibn Khaldun (1992). *The Muqaddimah* (Introduction). Translated by Mohammad Parvin Gonabadi, Vol. 1. Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company. [In Persian]
Khamenei, Seyyed Ali. Retrieved from https://khamenei.ir/.[In Persian]
Khosravi Morad, Leili, & Kazemi, Najmeh. (2021). Government Approaches to Mosque-Related Policymaking in the Islamic Republic of Iran. *Strategic Studies of Culture*, 199–238. [In Persian]
Kordloo, Ebrahim; Masoudi, Omid Ali; and Taheripour, Zahra. (2014). *Mosques in Karaj and the Challenges of Promotion and Cultural Communication: A Study of Districts 6, 7, 8, 9, and 10* [Master's thesis]. Soore University. [In Persian]
Little, Daniel. *Explanation in the Social Sciences* (translated by Abdolkarim Soroush). Tehran: Serat Publications, 1994. [In Persian]
Maguire, Moira, & Delahunt, Brid. 2017.
Maguire, Moira; Delahunt, Brid (2017), Doing a Thematic Analysis: A Prac tical, Step-by-Step Guide for Learning and Teaching Scholars, AISHE-J, Volume 8, Number 3, Autumn 2017, pp 3351-3364.
Mansourian, Effat. (2007). *The Radiance of the Mosque: Factors and Obstacles Regarding the Attraction of People—Especially Youth and Adolescents—to the Mosque*.[In Persian]
Mehdizadeh, Seyyed Mohammad. (2018). *Media Theories (Prevailing Ideas and Critical Perspectives)* (7th ed.). Tehran: Hamshahri Publications. [In Persian]
Mehrabani, Hossein. (2024). The Mosque and Human Communication: A Study of the Mosque's Communicative Capacities in the Social Thought of Muslim Thinkers. *Culture-Communication* (Scientific Quarterly), 8–36. [In Persian]
Mohsenian-Rad, Mehdi (2012). *Human Communication*. Tehran: SAMT. [In Persian]
Mohsenian-Rad, Mehdi. (2017). *Communication Studies* (17th ed.). Tehran: Soroush Publications. [In Persian]
Moin, Mohammad. (2021). *Moin Dictionary* (2nd ed.). Tehran: Milad Publications. [In Persian]
Motevaseli, Gholam-Abbas. *Sociological Theories*. Tehran: SAMT Publications, 1990. [In Persian]
Nasrollahi, Mohammad Sadegh. (2022). A Communicative Analysis of Derivatives of the Root *R-B-T* (Connection) in the Holy Quran. *Culture-Communication Studies*.[In Persian]

Rajabalian, Mohammad Reza; Oudi, Sattar; & Masoudi, Omid Ali. (2013). Challenges of Cultural Propagation and Communication in Mosques, and Proposed Solutions: A Case Study of 22 Mosques in Tehran (Master's Thesis). Soore University. [In Persian]

Ritzer, George. *Foundations of Sociology (Origins of Fundamental Ideas in Sociology)* (translated by Taghi Azad Armaki). Tehran: Simorgh Publishing, 1995. [In Persian]

Ruhollah al-Musawi al-Khomeini. (2006). *Sahifeh-ye Imam* [The Imam's Compendium]. Tehran.[In Persian]

Sahebi, Mohammad Javad. (2005). *Relations Between Religion and Culture in Iranian Society* (1st ed.). Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]

Sepehri, Mohammad. (2006). *Islamic Civilization in the Umayyad Era*. Tehran: Noor-ol-Thaqalayn. [In Persian]

Shayegan, Fariba. (2024). The Role of Mosques in Attracting Adolescents to Participate in Mosque Activities and Their Religious Upbringing. *Cultural and Social Journal of Children and Adolescents*, 7–28. [In Persian]

Sheikh Hurr al-Amili. *Wasa'il al-Shi'a*.[In Persian]

Sohrabi, Hamidreza, & Farahbakhsh, Mohammad Javad. (2020). An Examination of the Role of Mosques in the Victory of the Islamic Revolution. *Safineh*, 121–144. [In Persian]

Talebnejad, Mehdi; Rasouli, Mohammad Reza; and Masoudi, Omid Ali. (2014). *An Investigation into Promotional and Communicative Factors Influencing the Attraction of Youth to Mosques: A Case Study of Fereydunkenar (2014)* [Master's thesis]. Soore University. [In Persian]

Turner, Jonathan. *The Structure of Sociological Theory* (translated by Abdolali Lahsaei-zadeh). Tehran: Navid Publications, 1994. [In Persian]

Valizadeh, Mohammad Javad. (2023). Factors and Barriers Affecting the Relationship of Mosque-Attending Youth (Aged 15–29) with the Mosque. *Research in Islamic Education and Upbringing Quarterly*, 115–138. [In Persian]

Velayati, Ali Akbar. (2005). *The Dynamism of Islamic and Iranian Culture and Civilization*, Vol. 1, 3rd ed. Tehran: Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]